

fairly tales. Its main functions, its role in the themes and motifs, the basic theriomorphic and anthropomorphic features, nomination and attributes are highlighted. Its mythological basis as the guardian spirit, the member of the universe, the antagonist of the cultural hero (motifs of the snake fights) is described.

Keywords: fairy tale, snakes, antagonist, themes, mythology, guardian spirit.

УДК 82-93-343

Вікторія БІЛОУСОВА

ДИТЯЧА МІФОЛОГІЯ І ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ТЕМАТИКИ Й ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ НАСТРАШОК

У статті розглядається вплив традиційної культури та міфології на розвиток дитячого фольклору. Прослідковано подібність міфологічного й дитячого мислення. На основі польових досліджень проаналізовано тексти настрашок і з'ясовано джерело їх тематики, образної системи та причини виникнення. З'ясовано, що настрашки виникають з реальних потреб дитини, з необхідності подолати психічне та інтелектуальне протистояння. На основі свого життєвого досвіду діти змінюють сюжети та образи із традиційної культури, адаптуючи їх до свого світорозуміння та сприйняття дійсності.

Ключові слова: дитяча субкультура, дитячий фольклор, міф, міфологія, міфологічне мислення, настрашки, символ, страшні історії, традиційна культура, фольклористика.

Постановка проблеми. Сьогодні, в час комп'ютеризації та інформаційних технологій, дитяча народна творчість поступово видозмінюється та занепадає. Все менше дітей граються на вулиці, а якщо й граються, то не в дитячі народні ігри, а безцільно бігають одне за одним, імітуючи гру "войнушки". Такі спостереження характерні більше для міської місцевості, серед сільських дітей частіше зустрічаються випадки "звернення" до народної традиції. Тому наразі є важливим питання залучення дітей до зразків народної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувати й публікувати дитячий фольклор почали ще з XIX ст. (В. Милорадович, М. Максимович, І. Франко та ін.), активно й систематично вивчати – з першої половини XX ст. (М. Грушевський [1], Н. Заглада [3], Г. Довженко [2], С. Кулинич [4], Н. Сивачук та ін.). Та постійний розвиток, модифікація жанрів потребує постійного збирання, осмислення та систематизування.

Мета статті – прослідкувати вплив традиційної міфології на дитячу народну творчість.

Виклад основного матеріалу. Поняття "міфологія" не має єдиного точного визначення. Це цілком зрозуміло, бо, на думку російської вченої М. Череднікової, воно має на увазі складний динамічний процес становлення й розвитку людської свідомості протягом декількох історичних епох [7]. Ми погоджуємося з визначенням М.Б. Лановик та З.Б. Лановик, що "давній праслов'янський міф – це не стільки оповідь про створення світу, як сукупність поглядів, на основі яких пояснювали природні та суспільні явища, здійснювали ритуали та обряди, – тобто своєрідна система уявлень людини про Всесвіт [5, 95]".

Дитина починає знайомство з народною традицією ще з народження, коли слухає мамині колискові, в яких звучить не лише побажання дитині здоров'я, розуму, краси, а зустрічається й настрашка та застереження, але вони мають зменшено-пестливий характер. Наприклад: "А-а, люлі, спить, Треба Гришу дубцем бить, Не дубчиком – берізкою, Щоб він плакав слізкою", або "Ой, спи, сину, бо діди йдуть, Вони тебе в торбу візьмуть. Візьмуть тебе у торбину Та й занесуть у кропиву. Ти в кропиву попарися І з дідами посваришся. Ой спи, сину, люлі, люлі! [2, 50-51]". Найпоширенішими образами колискових пісень є міфічні істоти сон та дрімота, що "перетворилися на привабливі поетичні образи, наділені людськими якостями [2, 6]".

Свідомість сучасної дитини формується під впливом знань, принципово відмінних від тих знань, що склали основу первісної міфології. З перших днів життя дитина отримує готові відповіді на питання, до розуміння яких людство йшло століттями, але кількість дитячих питань завжди переважає кількість можливих відповідей, які можуть дати дорослі чи навколишній світ загалом. Чудова властивість дитячої свідомості полягає в тому, що, дізнавшись відповідь на питання, що його хвилює, малюк не заспокоюється, а одночасно вигадує та складає власну версію його вирішення. Питання які хвилюють дитину, це таємниці людського буття, такі як народження та смерть.

За спостереженнями психологів, "найважливіші зміни в свідомості дитини відбуваються на межі 6-річного віку. Саме в цьому віці починається перелом, результатом якого є надійне й остаточне переважання природничого підходу до пояснення світу [7, 78]". Вважається, що з часом "міфологічна логіка" відходить у минуле, залишаючись фактом становлення індивідуальної свідомості. Та ми погоджуємося з думкою дослідниці М. Череднікової, що "відкриття останніх десятиліть у сфері вивчення дитячої субкультури дозволяють

інакше поглянути на цей процес. Мова йде про явище, що в сучасній фольклористиці відоме під різними назвами "страшні історії", "страшні розповіді", "страшилки", "настрашки" [7, 79].

Настрашки – це своєрідна колективна відповідь дітей на питання, вирішити які індивідуально вони не спроможні. У таких випадках діти послуговуються міфологічним мисленням, для того, щоб зрозуміти незрозуміле, маленька особистість згадує те, що їй вже відомо, й те, що вже було пережито нею, й перекладає цей досвід на нові, ще не відомі їй явища дійсності.

Часто батьки не можуть пояснити маленьким дітям деякі прості речі, наприклад, навіщо спати, чому не можна плакати й чому завжди треба слухати дорослих. Тому вони почали вигадувати різні настрашки, в яких діють міфологічні персонажі, з метою скоригувати поведінку дитини. Наприклад: "Бабуся дуже часто розповідала про бабая. Він великий, волохатий і з мішком на плечах. У той мішок він збирає діток, які зробили якусь шкоду. Він не зразу забирає діток, спочатку він лякає (попереджує) – стукає у вікно. Якщо дитина і надалі поводить погано, то тоді забирає у мішок і несе у ліс" (Записано від Савчин Руслан, 8 років, с.Погибляк, Черкаська обл.), або "Мене лякали Чупакаброю та вовком. Коли я не хотів довго спати, мама розповідала про ці істоти. Говорила, що вовки прийдуть і покусують мене. Адже вони вже робили так з іншими неслухняними дітками. Про Чупакабру казала, що вона ходить вночі і дивиться у вікно хто заснув, а хто ні. Тих хто не хотів спати або не слухався маму вона забирала до себе. Чупакабра має вигляд напіввовк, напівкенгуру!" (Записано від Олексієнка Дмитра, 9 років, с.Погибляк, Черкаська обл.), та "Коли я була маленька, мене часто лякали: "Не ходи на вулицю, бо там їдуть цигани, вкинуть тебе в бричку, перероблять тебе на мило" – і я боялася, на вулицю не ходила" (Записано від Скрипки Людмили, 35 років, с.Водяне, Запорізької обл.). І дітям стає зрозуміліше, що треба їсти, спати та, на жаль, не для того, щоб бути здоровими й це необхідно маленьким діткам, а тому, що їх можуть викрасти або вбити.

Дорослішаючи, діти починають самі складати тексти настрашок. В цих настрашках головними героями виступають вже не міфічні істоти, а реальні предмети чи частини тіла, що стали традиційними для цього жанру (очі, рука, зуби, простирadlo, труна та ін.), і в цих текстах, як і в міфах, наявний мотив покарання героя за непослух. Такі тексти діти створюють і розповідають один одному, аби навчитися перемагати свій страх, бо в колективі це зробити набагато легше, ніж наодинці.

Якщо звернутися до словника символів, то побачимо, що символ "рука" має декілька визначень, одним з яких є жертвоприношення. А в

езотеричній доктрині положення руки по відношенню до тіла, розташування пальців мають відповідний символічний контекст, і положення руки на шиї означає жертвність [6]. У настрашках рука/перчатка завжди душить дитину або когось із членів родини, наприклад: "Жила-була Синя Перчатка. Всі її боялися, бо вона переслідувала і душила людей, які пізно поверталися додому. Одного разу йшла по вулиці дівчинка а була ця вулиця темна-претемна і раптом побачила вона, що з кущів виглядає Синя Перчатка. Дівчинка злякалася і побігла додому, а Синя Перчатка за нею. Піднялася на свій поверх, а Синя Перчатка за нею. Стала відкривати двері, та ключ застряв. Та дівчинка відкрила двері, забігла в дім. Раптом стук в двері. Дівчинка відкрила двері, а там Синя Перчатка!" (Записано від Живогляда Віталія, 15 років, с.Водяне, Запорізької обл.). Тобто рука виступає як образ-каратель, що приносить в жертву неслухняну дитину чи її рідню.

"Око" є символом не лише розуму і духу, а й символом зловорожих сил [6]. Так у текстах настрашок ми зустрічаємо очі, що належать якійсь потойбічній силі, спостерігають за родиною, а потім по черзі знищують її членів. Наприклад: "Жила одна дівчинка. Коли в неї помирала бабуся, то сказала їй: "Не вмикай зелену пластинку". Але дівчинка не послухалася, і коли вдома нікого не було, включила пластинку. І голос з платівки заспівав: "Біжать, біжать по стінці Зелені очі. Зараз вони задушуть, так, так, так!" Потім у двері подзвонили, і дівчинка вимкнула пластинку. Вона відкрила двері, і ввійшла мама без однієї руки. На наступний день все повторилося, і мама прийшла без двох рук. Потім без ніг. Мама сказала дівчинці: "Тепер ти загинеш сама. Не вмикай зелену пластинку". Але дівчинка все одно включила знову. Платівка ще не скінчилася, як дівчинка почула дзвінок у двері. Вона подивилася у вічко, але нікого не побачила. Дівчинка відкрила двері. На порозі стояли Зелені Очі. Вони сказали: "Ти не послухалася матір і тепер загинеш". І вони задушили дівчинку", (Записано від Лойко Наталії, 9 років, м. Прилуки Чернігівська обл.). Не даремно в народі існує така приказка як "у страху очі великі", бо дитячій уяві також властиве перебільшення всього страшного.

Висновки. Отже, "страшні розповіді", як і архаїчні міфи, виникають з реальних потреб дитини, з необхідності подолати психічне та інтелектуальне протистояння. На основі свого життєвого досвіду діти змінюють сюжети та образи із традиційної культури, адаптуючи їх до свого світорозуміння та сприйняття дійсності.

Список використаної літератури

1. Грушевський Марко. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / Марко Грушевський. – К.: Либідь, 2006. – 256 с.
2. Дитячий фольклор / [Упор. і передм. Г. В. Довженок]. – К.: Дніпро, 1986. – 304 с. – (Бібліотека української народної творчості).
3. Заглада Н. Побут селянської дитини / Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / наук. ред. М. Гримич. – К.: Дуліби, 2008. – Т. 1. Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – 2008.-400с. – С. 214 – 395.
4. Кулинич С. П. Сучасний дитячий фольклор: семантичний, структурний, функціональний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філолог. наук: спец. 10. 01. 07. – "Фольклористика" / С. П. Кулинич. – К., 2005. – 20 с.
5. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість : підручник / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – [з-те вид., стер.]. – К.: Знання-Прес, 2005. – 591 с.
6. Словник символів [Електронний ресурс] / [Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. та ін.]. – 1997. – <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>.
7. Чередникова М. П. "Голос детства из дальней дали..." (игра, магия, миф в детской культуре) / М. П. Чередникова. – М.: Лабиринт, 2002. – 224 с.

Одержано редакцією – 19.11.2014. Прийнято до публікації – 16.12.2014

Аннотация. Белоусова В. Детская мифология и традиционная культура как источник тематики и образной системы страшилок. В статье рассматривается влияние традиционной культуры и мифологии на развитие детского фольклора. Прослежено сходство мифологического и детского мышления. На основе полевых исследований проанализированы тексты страшилок и выяснено источник их тематики, образной системы и причины возникновения. Выяснено, что страшилки возникают из реальных потребностей ребенка, из необходимости преодолеть психическое и интеллектуальное противостояние. На основе своего жизненного опыта дети меняют сюжеты и образы из традиционной культуры, адаптируя их к своему миропониманию и восприятию действительности.

Ключевые слова: детская субкультура, детский фольклор, миф, мифология, мифологическое мышление, страшилки, символ, страшные истории, традиционная культура, фольклористика.

Summary. Belousova V. Children's mythology and traditional culture as a source of subjects and shaped horror stories. This article examines the influence of traditional culture and mythology on the development of children's folklore. Followed mythological similarities and children's thinking. Based on field research and analysis of texts nastrashok found the source of subjects, image system and causes. It was found that there nastrashky the real needs of the child, the need to overcome the mental and intellectual confrontation. Based on his experiences children change subjects and images of traditional culture, adapting them to his outlook and perception of reality.

Keywords: children's subculture, children's folklore, myth, mythology, mythological thinking nastrashky, symbol, horror stories, traditional culture, folklore.